

Худолий А.О.

Регіональні та глобальні виклики в Азійсько-Тихоокеанському регіоні

Стаття присвячена аналізу зовнішньої політики Китаю в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Розглянуто особливості зовнішньополітичних кроків, здійснених Бейджином упродовж 2015–2016 років. Описано випадки конфліктних ситуацій між Китаєм і його сусідами. Частково висвітлено китайсько-американські відносини крізь призму останніх подій.

Ключові слова: зовнішня політика, Китай, Азійсько-Тихоокеанський регіон, США, регіональний лідер.

Статья посвящена анализу внешней политики Китая в Азиатско-Тихоокеанском регионе. Рассмотрены особенности внешнеполитических шагов, предпринятых Бейджином на протяжении 2015–2016

годов. Описаны случаи конфликтных ситуаций между Китаем и его соседями. Частично освещены китайско-американские отношения сквозь призму последних событий.

Ключевые слова: внешняя политика, Китай, Азиатско-Тихоокеанский регион, США, региональный лидер.

The article deals with analysis of China foreign policy in Asia-Pacific region. Foreign policy steps, made by Beijing during 2015–2016 are described. Cases of conflict situations between China and its neighbors are analyzed. Chinese-American relations in the light of last events are partly highlighted.

Key words: foreign policy, China, APR, the USA, regional leader.

УДК 81 37+42 (811.111)

Худолий А.О.,
доктор політичних наук, професор,
декан факультету
романо-германських мов
Національного університету
«Острозька академія»

Сучасний період міжнародних відносин зазнає швидких, а подекуди й непередбачуваних змін, що відбуваються на геополітичній карті світу. Він характеризується появою та зміцненням окремих центрів сили, які виникли внаслідок низки чинників, незважаючи на зусилля Сполучених Штатів Америки домінувати в геополітичному масштабі. Одним із таких центрів став Китай, який, попри спроби Вашингтона обмежити його активність, зміцнює свої позиції в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (далі – АТР).

В умовах багатопольярного світу набуває актуальності дослідження зовнішньополітичного курсу й мотивів ключових акторів міжнародних відносин, діяльність яких впливає на формування порядку денного регіональної та глобальної політики. Зокрема, актуальним є аналіз зовнішньої політики Китайської Народної Республіки, яка чинить відчутний вплив на внутрішню й зовнішню політику країн АТР. Така позиція сильного гравця в Азійському регіоні, у свою чергу, змушує реагувати США, які не бажають втрачати позиції в традиційній сфері свого впливу.

Метою статті є аналіз зовнішньої політики КНР в АТР (щодо Японії, В'єтнаму, Філіппін, тощо та конкуренції зі Сполученими Штатами Америки за домінування в регіоні).

Актуальним є аналіз регіональної політики низки країн в АТР, передусім КНР, яка значною мірою визначає порядок денний. Актуальність дослідження полягає у спробі виявити й описати вектор зовнішньополітичних зусиль Китайської Народної Республіки в Азії останніми роками.

Вивчення зовнішньої політики Китаю та інших країн регіону є актуальним із погляду збереження балансу сил в Азії. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- описати конфліктні ситуації, що виникли внаслідок територіальних претензій Китаю;

- виявити вектор зовнішньополітичного курсу КНР упродовж 2015–2016 років;
- визначити перспективи розвитку двосторонніх відносин КНР і США.

Політичну ситуацію в АТР і зовнішню політику Китаю досліджувало чимало науковців, як українських, так і зарубіжних, які акцентували увагу на різних аспектах цієї проблеми. Серед них варто окремо зазначити монографію С.В. Проня «Китай: зовнішня політика і дипломатія» [9], праці І.Д. Дудко [2; 3], С.О. Шергіна [12; 13; 14], О.В. Шевчука [11], В.В. Недбая [7] та ін. Кожен із зазначених авторів вивчав той або інший аспект регіональної політики. С.В. Пронь зосередив увагу на зовнішній політиці й дипломатії Китайської Народної Республіки, однак залишив поза увагою діяльність Китаю на початку XXI століття, її зростаючий вплив на регіон і загострення відносин із сусідами. І.Д. Дудко торкнулася питання китайсько-американських відносин у ширшому контексті зовнішньополітичної стратегії США в постбіполярному світі. С.О. Шергін розглянув діяльність Китаю та Азійсько-Тихоокеанського регіону в контексті регіональної безпеки, проаналізував проблему конфронтації двох держав і їх вплив на глобальні трансформації. О.В. Шевчук значну увагу приділив відносинам РФ, КНР і США, що логічно, оскільки всі ці країни мають власні прагматичні інтереси в Східній Азії, використовують економічні, політичні та інформаційні засоби задля здійснення свого впливу. В.В. Недбай розглядає зовнішню політику Китаю крізь призму політичного, культурного й економічного експансіонізму в системі сучасної світової політики.

Ураховуючи політику Китаю в регіоні, конфлікти, що виникають у зв'язку зі зростаючою економічною та військовою силою цієї країни, посилюється зацікавленість фахівців перспективами багатосторонніх відносин, передусім американо-китайських, які

виявилися досить напруженими за останні кілька років. І хоча КНР не претендує на глобальне лідерство, проте демонструє жорстку позицію щодо власних інтересів в АТР, що не може не турбувати не лише сусідів, а й Сполучені Штати Америки.

Конкурентом Китаю і партнером США залишається Японія, яка змінила зовнішньополітичну концепцію «взаємодії» на концепцію «динамічного захисту» [1, с. 13]. Японія використовує угоди про економічне партнерство для обмеження впливу Китаю в регіоні для того, щоб зменшити можливості Китаю узурпувати владу в багатосторонніх регіональних інституціях. Таке м'яке стримування КНР змусить китайських лідерів рахуватися з інтересами Японії, підштовхне політиків піти на компроміс у питаннях економічної й територіальної безпеки Японії, яка поряд із Китаєм претендує на лідерську позицію в АТР. Наскільки обґрунтованою та передбачуваною є позиція Японії, звісно, покаже час, проте наївно було б уважати, що китайські лідери стримають свої територіальні амбіції й амбіції країни-лідера регіону задля збереження добросусідських відносин із Японією. Запитання викликають реальна ймовірність потенційних загроз і викликів, які зумовлені зростанням китайського впливу в регіоні, та межі конфронтації КНР зі США, які, без сумніву, не поступляться Китаю в східній Азії й АТР лідерством. Мета Вашингтона насамперед полягає в тому, щоб зберегти status quo в АТР і не допустити ескалації будь-яких конфліктів, які б порушили баланс сил у цьому регіоні та призвели б до обмеження активності США як глобального й регіонального лідера.

У контексті аналізу регіональної політики й акторів АТР ми дотримуємось реалістського підходу до світової політики як міждержавних взаємодій на основі національних інтересів, що визначаються в термінах сили та військової безпеки. Результатом таких взаємодій стає ситуація рівноваги на основі мультиполярності. Поділяємо ідею Г. Моргентау й погоджуємося з тим, що світова політика, а в цьому контексті регіональна політика, є полем постійної боротьби між державами АТР за владу та силу, рушійною силою й підсумком якої є дилема безпеки [21, с. 183].

Наявність у країн регіону взаємних територіальних претензій є вагомим дестабілізуючим фактором геополітичної ситуації. Так, Японія заявляє територіальні претензії до трьох країн регіону: Китаю (острови Сенкаку), Республіки Корея (острів Токто) й Росії (Південні Курильські острови); Китай має територіальні суперечки з В'єтнамом (Парасельські острови) та практично з усіма іншими державами по периметру кордону [7, с. 42–43].

Проте баланс сил у регіоні порушується й досить наполегливо з боку Китаю, який цілеспрямовано нав'язує свій зовнішньополітичний курс сусідам. Територіально незадоволений Китай уже

давно накинув оком на острови в Південно-Китайському морі (ПКМ), проте лише у 2012 році вибухнув гучний скандал: В'єтнам і Філіппіни виголосили рішучий протест проти нових китайських паспортів із зображенням карти держави. Невдоволення Ханоя та Маніли викликала саме карта, на якій китайці позначили як свої території архіпелаг Спратлі й Парасельські острови, на які в'єтнамці та філіппінці теж претендують [15].

Цінність архіпелагу полягає в стратегічному положенні, оскільки та країна, яка ним володіє, контролює найважливіші морські й повітряні шляхи з Тихого в Індійський океан. До того, територія придатна для базування підводного флоту, ВМС, тимчасових баз для висадки десанту на сусідні території. Другою причиною територіальних зазіхань Китаю є наявність, як виявилось, значних покладів вуглеводнів, а третя причини – використання району як території рибного промислу. Усі ці фактори надзвичайно важливі, щоб їх ігнорували країни Південно-Східної Азії, які перенаселені й постійно потребують біоресурсів. На сьогоднішній момент КНР зберігає військову присутність на 9, В'єтнам – на 21, Філіппіни – на 8, а Малайзія – на 3 островах. Найбільш вигідне становище має Тайвань, який контролює найбільший острів Іту-Аба, де побудовано аеродром. Жодна із шести країн, В'єтнам, Китай, Тайвань, Малайзія, Філіппіни та Бруней, від архіпелагу не відмовиться, що призведе, раніше чи пізніше, до конфронтації [8]. Цю ідею підтверджує американський дослідник Р. Коллінз, перший принцип якого відповідає можливостям КНР. Розглянемо згаданий принцип 1, згідно з яким перевага в розмірах і ресурсах спонукає до територіальної експансії. За інших, приблизно рівних, умов територіально більші, чисельніші й багатші ресурсами держави розширюються воєнним шляхом за рахунок менших та економічно слабших держав [5, с. 21].

Ураховуючи теорію геополітичної динаміки Р. Коллінза, можемо припустити, що чинники ресурсної та позиційної переваги Китаю поступово призведуть до військової експансії, захоплення спочатку спірних територій, а згодом, можливо, і територій сусідніх держав. Адже «міжнародна система стабільна і зберігає свою стійкість до тих пір, поки жодна з держав не бачить ні власної вигоди, ні ресурсних можливостей у зміні сформованого балансу сил на свою користь» [5, с. 21]. А Китай такі переваги бачить і навряд чи від них відмовиться. Не можу погодитись із В.В. Недбаєм, який стверджує, що китайські аналітики хвилюються, ставлячи собі питання: як повинен поводитися Китай, набувши статусу «даго» (великої держави)? Чи варто йому ставати «фуцзего» (відповідальною державою), що це означатиме для Китаю? [7, с. 108]. КНР уже тривалий час не влаштовує другорядна роль регіонального гравця, якого до того ж стри-

мує Америка. Лідери КНР визначилися з курсом зовнішньої політики, от тільки що не поспішають, а маленькими кроками втілюють власні прагматичні задуми. Чого лише варті амбіційні задуми, на кшталт появи до 2021 року нового актора – «Великого Китаю» (із приєднанням Тайваню); до 2049 року за темпами ВВП зрівнятися зі Сполученими Штатами Америки; найвищі валютні резерви КНР на межі 400 млрд дол. США тощо [4, с. 40].

Переговори щодо згаданих островів велися регулярно, починаючи з 1992 року, коли була прийнята Декларація АСЕАН про мирне вирішення конфлікту. У 2002 році на саміті АСЕАН був підписаний Кодекс поведінки в Південно-Китайському морі та Спільна декларація про співробітництво в галузі нетрадиційних питань безпеки. Ці договори підтвердили дотримання принципів ненападу й невтручання у справи один одного та вироблення механізмів урегулювання конфліктів. Кодекс поведінки не включив у себе положення, запропоноване В'єтнамом, про замороження будівництва нових структур у районі моря. Категорично проти цієї пропозиції виступив Китай. Посягання Китаю на острови Спратлі є яскравим прикладом китайського експансіонізму в Південно-Східній Азії [10]. У 2005 році В'єтнам знову оголосив про суверенітет над островами Спратлі. Але уже в травні-червні 2011 року між В'єтнамом і Китаєм відбулося кілька інцидентів, таких як пошкодження кабелів в'єтнамських дослідних суден, протести біля китайських дипломатичних представництв у В'єтнамі, обміни заявами політиків і дипломатів, морські навчання В'єтнаму тощо. Ситуація погіршилась на початку 2016 року, зокрема в січні, коли Китай здійснив випробувальний політ і приземлення літака на одному зі штучно намитих островів – рифі Файері Кросс [17]. В'єтнам не забарився з офіційним протестом. Скандал підхопили ЗМІ, проте Бейджин ігнорує протести і спокійно пояснює, що це був лише випробувальний політ і загрози для сусідів немає. Дипломатична відповідь КНР стримана, оскільки навряд чи В'єтнам або інша сусідня країна змусить Китай відмовитися від політики розширення земель за рахунок рифів і маленьких островів у Південно-Китайському морі.

Політика «відновлення землі» виправдовує себе, і на сьогодні Китай розбудовує риф Файері Кросс, Південний риф Джонсона, риф Куатерон, Гейвен, Х'юз, Субі, Місчіф. На них відбуваються масштабні будівельні роботи, створюється інфраструктура, розширюються військові бази та пункти керівництва повітряним транспортом. Більше того, Китай заявив про виняткове право володіти всіма островами в Південно-Східному морі, що не на жарт занепокоїло сильних регіональних і глобальних гравців, Австралію, Японію та Сполучені Штати Америки. Прем'єр-міністр Австралії Малкольм Тернбулл у вересні 2015 року навіть висту-

пив із заявою, у якій, констатує факт захоплення Китаєм низки островів, закликав Китай послабити напруження [16]. Заява, зроблена австралійським політиком, відображає занепокоєння Канберри агресивними кроками Бейджину в Південно-Китайському морі й імовірністю порушення балансу сил у регіоні. Австралія все ж залишається союзником Китаю упродовж тривалого часу, і про це прем'єр-міністр Австралії заявив у своїй промові, наголошуючи, що австралійцям варто пам'ятати про союзницькі відносини двох країн під час Другої світової війни. Перебуваючи між двома конкурентами в АТР, Китаєм і США, Австралія намагається сприяти балансу сил, який поступово, але неухильно порушується на користь Бейджину.

Окрім географічної експансії, Китай активно розбудовує власні збройні сили. Змінено структуру збройних сил Китаю, створено три нові підрозділи. Процеси реорганізації військової структури відповідають далекоглядним планам Бейджину про втілення мрії КНР про сильну армію. Про це не раз заявляв у своїх виступах президент Китаю Ден Сяопін. Заплановано скорочення армії на 300 тисяч з метою обмежити кількість до 2 млн військових. Переглянуто ракетні сили, створено окремий підрозділ керівництва ракетами стратегічного призначення. Крім цього, як зазначає агенція Сінхуа, запроваджено штаб керівництва наземних сил і бойових підрозділів. Центральна військова комісія прийняла рішення про необхідність стратегічного розвитку збройних сил Китаю до 2020 року шляхом скорочення кількості військових і покращення якості бойової підготовки підрозділів [23]. Із сильною армією Китай стане політично сильнішим, переконливішим і впливовішим. Збройні сили Китаю були залучені до конфліктів із Японією та Філіппінами через територіальні претензії в Східно-китайському та Південно-Китайському морях. Це може призвести до військових конфліктів через вищезгадані території, а сильна армія – вагомий аргумент у вирішенні конфліктів. Прес-секретар Міністерства оборони Китаю Ян Юджун заявив, що ядерна політика і ядерна стратегія країни не зміниться. Китайські лідери розуміють небезпеку використання ядерної зброї, тим паче, що негативним прикладом стало бомбардування Сполученими Штатами Америки японських міст Хіросіми й Нагасакі в серпні 1945 року. Проте своїми національними інтересами Китай не поступиться. Військову реформу пояснює професор політології Шанхайського університету Ні Лексіонг: «У Китаї тривалий час були відсутні морські інтереси. Військово-морські, повітряні сили та ракетні сили були слабкі порівняно з армією. Тому, щоб наздогнати США та розвинути європейські країни, Китаю необхідно здійснити модернізацію й суттєво зміцнити армію» [23].

Водночас, представляючи нову військову стратегію Китаю, прес-секретар Міністерства оборони Китаю Ян Юджун заявив, що Китай «не будував жодних військових баз за кордоном» і не шукає «військової гегемонії» на морі. Офіційний представник Міністерства оборони Китаю додав, що інфраструктурний проект Китаю на спірному острові в Південно-Китайському морі Наньша (Спратлі) буде слугувати для «військових і цивільних» цілей. При цьому він зарахував острова до китайських володінь [19].

Амбітні плани Піднебесної наштовхуються на контрзаходи Вашингтона, який прагне залишатися й надалі домінуючим лідером регіону. Національна рада з питань розвідки США в доповіді «Глобальні тенденції 2025» (листопад 2008 р.) конкретизує цю думку. Фахівці вважають, що до 2025 року існуватиме необхідність у діяльності Сполучених Штатів як регіонального посередника, який сприятиме балансу на Близькому сході та в Азії. Ураховуючи, що в Азії є нові глобальні гравці, такі як Китай та Індія – потенційні конкуренти США, а на Близькому сході – основні запаси нафти й газу, то це, скоріше, претензія Америки не лише на регіональне, а на глобальне лідерство. Це підтверджує президент Б. Обама. «Ми залишаємось найсильнішою нацією на землі... Ми відкидаємо хибний вибір між нашою безпекою та нашими ідеалами... Ми готові ще раз повести за собою» [22].

Сполучені Штати Америки на чолі з президентом Б. Обамою втілюють стратегію «відновлення балансу сил в Азії». 58% ВМФ США розміщено в Тихому океані. У нещодавньому звіті Пентагона зазначено, що КНР має суттєві недоліки у своїй обороні, особливо потребує засобів боротьби з підводними човнами [18]. Незважаючи на такі критичні заяви, Бейджин готовий продовжувати політику витиснення Америки з АТР і докладе максимум зусиль задля досягнення цієї мети.

Аналіз останніх подій підштовхує до таких висновків.

По-перше, Китай змушує США та країни регіону рахуватися з його інтересами, незважаючи на те, подобається така політика їм чи ні; по-друге, із регіонального гравця Китай поступово перетворюється в регіонального та глобального лідера, який у перспективі кине виклик США; по-третє, амбіційні цілі Бейджину не обмежаться лише територіальною експансією, посиляться економічна експансія в АТР, у Європі, і світі загалом; по-четверте, активна політика КНР і США в АТР і Центральній Азії спричинить посилення конкуренції між Бейджином і Вашингтоном за сфери впливу; по-п'яте, ураховуючи зростаючі потреби Китаю в сировині, боротьба за ресурси в АТР та Центральній Азії, Південній і Північній Азії посиляться.

Отже, Китай із сильного регіонального актора трансформується в регіонального лідера, який

має всі шанси згодом перетворитися на глобального лідера, а підстави для цього є: економічна могутність, сильна армія, технології та вигідне геополітичне розташування. Питання лише в тому, чи готовий світ прийняти такого лідера?

Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні питання китайсько-українського співробітництва й перспектив розвитку взаємовигідних двосторонніх відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белєй С.І. Концепція «держави середньої сили» в сучасних міжнародних відносинах : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / С.І. Белєй. – Миколаїв, 2015. – 20 с.
2. Дудко І.Д. Національні інтереси США в постбіполярному світі / І.Д. Дудко. – К. : КНЕУ, 2003. – 208 с.
3. Дудко І.Д. Інституційне й управлінське забезпечення зовнішньополітичної стратегії США в умовах постбіполярності / І.Д. Дудко. – К. : КНЕУ, 2007. – 144 с.
4. Китай в мировой и региональной политике: история и современность / отв. ред. А.Г. Яковлев. – М. : Институт Дальнего Востока, 2001. – 200 с.
5. Колінз Рендал. Передбачення у макросоціології. Випадок советського колапсу / Рендал Колінз // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2005. – № 39. – С. 21-50. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ji.lviv.ua.
6. Мурашкіна М.З. Взаємодія та суперництво Росії, США і Китаю в Центральній Азії : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / М.З. Мурашкіна. – Миколаїв, 2015. – 20 с.
7. Недбай В.В. Світова політика сучасності : [навчальний посібник] / В.В. Недбай. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – 237 с.
8. Острова Спратли – зона возможного военного конфликта в Юго-Восточной Азии // Военное обозрение. – 19 апреля 2011 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://topwar.ru/4306-ostrova-spratli-zona-vozmozhnogo-voennogo-konflikta-v-yugo-vostochnoy-azii.html>.
9. Пронь С.В. Китай: зовнішня політика і дипломатія у другій половині ХХ століття : [монографія] / С.В. Пронь. – Миколаїв : Іліон, 2012. – 148 с.
10. Савчак Н.Г. Проблема Південно-Китайського моря у відносинах КНР і країн Південно-Східної Азії / Н.Г. Савчак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://historical-club.org.ua/vsesvitnya-istoriya/553-problema-pivdenno-kitajskogo-morya-u-vidnosinax-knr-i-krayin-pivdenno-sxidnoyi-aziyi.html>.
11. Шевчук О.В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини : [монографія] / О.В. Шевчук. – Миколаїв : «Фірма Іліон», 2008. – 448 с.
12. Шергін С.О. Азійсько-Тихоокеанський регіон: Історія і сучасність / С.О. Шергін. – К. : Вища школа, 1993. – 91 с.
13. Шергін С.О. Китай і США в глобальних трансформаціях / С.О. Шергін // Зовнішні справи. – 2010. – № 11–12. – С. 50–55.

14. Шергін С.О. Азійсько-тихоокеанський регіоналізм у контексті проблем безпеки / С.О. Шергін // Зовнішні справи. – 2015. – № 6. – С. 16–21.
15. Яковина І. У Південно-Китайському морі зіткнулися інтереси наддержав США та КНР / І. Яковина // Новое Время [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nv.ua/ukr/publications/u-pivdenno-kitajskomu-mori-zitknulisja-interesi-nadderzhav-ssha-iknr-66082.html>.
16. Australian PM Urges Beijing to Cool Tensions in South China Sea. Sep. 22, 2015 [Electronic resource]. – Режим доступу : <http://news.yahoo.com/australian-pm-urges-beijing-cool-tensions-south-china-042240557.html>.
17. Beijing Rejects Vietnam Protest over South China Sea Landing. January 3, 2016 [Electronic resource]. – Режим доступу : <http://news.yahoo.com/beijing-rejects-vietnam-protest-over-south-china-sea-084810874.html?nf=1>.
18. Blanchard B. Confident China moves to challenge U.S. in Beijing's backyard / B. Blanchard // Reuters. Sep. 9, 2015 [Electronic resource]. – Режим доступу : <http://news.yahoo.com/confident-china-moves-challenge-u-beijings-backyard-212836292.html>.
19. Defense Policy. Ministry of National Defense the People's Republic of China. February 30, 2016 [Electronic resource]. – Режим доступу : <http://eng.mod.gov.cn/Database/DefensePolicy/index.htm>.
20. Global Trends 2025: A Transformed World. National Intelligence Council, November 2008 [Electronic resource]. – Режим доступу : www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html.
21. Morgenthau Hans. Politics Among Nations. 7-th edition / Morgenthau H., Thompson K., Clinton D. – N.Y. : Mc-Graw Hill, 1993. – 419 p.
22. Obama B. Inaugural Address. 20 Jan. 2009 / B. Obama [Electronic resource]. – Режим доступу : <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=44>.
23. Savadove B. China restructures military as Xi eyes 'strong army'. AFP. January 2, 2016 / B. Savadove [Electronic resource]. – Режим доступу : <http://news.yahoo.com/china-restructures-military-xi-eyes-strong-army-055832040.html>.